

Hem för vård eller boende för barn och unga

lägesavstämning från en nationell tillsyn

2006–2007

Socialstyrelsen klassificerar sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är *en Tillsynsåterföring*. Det innebär att den innehåller en sammanställning av iakttagelser och resultat från regional eller riksomfattande verksamhetstillsyn inom hälso- och sjukvården, socialtjänsten, hälsoskyddet och smittskyddet. Till tillsynsåterföring räknas också sammanställningar av Lex Maria- och andra anmälningsärenden. Medverkande myndigheter svarar för innehåll och slutsatser.

Artikelnr 2008-109-12

Publicerad www.socialstyrelsen.se, april 2008

Förord

Socialstyrelsen och länsstyrelserna gör tillsammans en kraftsamling under perioden 2006–2008 inom tillsynen av hem för vård eller boende (HVB) för barn och unga. Denna lägesavstämning till regeringen avser nationell tillsyn av HVB:n som tog emot ensamplacerade barn och unga upp till 18 år¹ perioden september 2006–augusti 2007, dvs. 156 av totalt ca 420 HVB:n. Tillsynen granskar verksamheternas förutsättningar och villkor för att ge barn och unga en god vård utifrån barnens behov. Projektet är även en del i utvecklingen av tillsynen. Alla berörda tillsynsmyndigheter kommer när den nationella tillsynen avslutats att få tillgång till de nationella bedömningskriterier som utvecklats för den framtida tillsynen. Regeringen gav i regleringsbrevet för budgetåret 2006 länsstyrelserna i uppdrag att utöva tillsyn över samtliga enskilda och offentliga verksamheter där barn och unga får insatser av socialtjänsten. En slutrapport som omfattar tillsyn av samtliga HVB:n för ensamplacerade barn och unga överlämnas till regeringen i januari 2009. Samtidigt överlämnas även en rapport som omfattar tillsyn av samtliga enskilda verksamheter som tar emot barn och familjer tillsammans.

Projektgrupp för denna lägesavstämning har varit projektledare *Ann Johansson*, Sociala tillsynsenheten, Socialstyrelsen, *Kerstin Bergman*, Länsstyrelsen i Dalarnas län och *Inger Wenngren*, Länsstyrelsen i Örebro län. Expertstöd: *Bo Vinnerljung*, forskningsledare, EpC/IMS, Socialstyrelsen. Sakkunnig och juridisk expert: *Suzanne Julin*, Individ- och familjeenheten, Socialstyrelsen. Statistikenheten, Socialstyrelsen, har medverkat som statistiker samt Socialstyrelsens regionala tillsynsenhet i Stockholm har bidragit i arbetet med rapporten. Vidare har Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet, Statens institutionsstyrelse, Skolverket samt socialkonsulenter vid länsstyrelserna, Bris, Barnombudsmannen och Rädda Barnen varit delaktiga i att utarbeta de bedömningskriterier som används i tillsynen.

Åsa Börjesson
avdelningschef
Socialstyrelsen

Inger Eriksson
länsråd
Länsstyrelsen i Dalarnas län

¹ Tillsynen avser inte verksamheter inom Statens institutionsstyrelse.

Innehåll

<i>Förord</i>	3
<i>Lägesavstämning</i>	7
Sammanfattning	7
Bakgrund	7
Barnperspektiv i tillsynen	8
Barn placerade i hem för vård eller boende	8
Hem för vård eller boende	9
Tillsyn av HVB – ett tredelat ansvar	10
Det ”tredelade föräldraskapet”	10
Beskrivning av hur tillsynen genomförts	11
Resultat	12
Delaktighet	12
Säkerhet	13
Känslomässiga och sociala behov	14
Hälsa	15
Utbildning	15
Kvalitet	16
Vad har tillsynen lett till?	16
HVB:s synpunkter på tillsynen	17
Diskussion	17
Det fortsatta arbetet	17
Begränsningar	18
<i>Referenser</i>	19

Lägesavstämning

Sammanfattning

Barn och ungdomar som är placerade på HVB är en särskilt utsatt grupp som samhället tagit över ansvaret för. När barn och unga placeras i HVB befinner de sig ofta i en krissituation.

Detta är första gången som en nationell tillsyn genomförs på samma sätt över hela landet med gemensamma bedömningsinstrument i HVB för barn och unga. Länsstyrelserna är operativt ansvariga för tillsynen och samtliga 21 länsstyrelser deltar. Nytt är också att länsstyrelserna systematiskt frågat ett urval barn om deras bild av HVB:t där de är placerade. Uppskattningsvis 600 barn har lämnat synpunkter till länsstyrelserna.

Det är viktigt för de placerade barnen och ungdomarna att känna trygghet och att var delaktiga i hur deras egen vård och behandling planeras och genomförs.

Länsstyrelserna gör bedömningen att 144 av 156 HVB:n har behov av att förbättra sig inom ett eller flera områden i förhållande till uppsatta kriterier. Merparten bedöms dock inte vara av allvarlig karaktär.

De granskade HVB:na behöver framförallt förbättra:

- Barnens möjligheter till *delaktighet* genom att hänsyn tas till barnens åsikter utifrån ålder och mognad när det gäller hur behandlingen planeras och genomförs. Över hälften av granskade HVB:n uppfyller inte uppsatt kriterier.
- *Säkerheten*, genom att ta fram rutiner när det gäller att förebygga och förhindra att barnen under placeringen utsätts för sexuella övergrepp av andra placerade barn, personal eller utomstående.
- Att alla skolpliktiga barn som är placerade i HVB har *tillgång till och deltar i skolundervisning* utifrån barnets egna förutsättningar. 24 skolpliktiga barn, placerade i mer än tre månader har inte haft tillgång till skola.
- Att ungdomarnas *tandhälsa* under placeringstiden tillgodoses.

Med tillsynen har en förändringsprocess startats för att stärka kvalitet och säkerhet i verksamheterna. Tillsynen fortsätter under 2008. En slutrapport lämnas till regeringen i januari 2009.

Bakgrund

Socialstyrelsen och länsstyrelserna har tillsammans beslutat att i en nationell tillsyn granska alla enskilt och offentligt drivna HVB:n som tar emot barn och unga som placeras ensamma. Regeringen gav 2006 länsstyrelserna bland annat i uppdrag att utöva tillsyn över samtliga enskilda och offentliga

verksamheter där barn och unga får insatser av socialtjänsten. Arbetet kommer att pågå 2006–2008.

Bakgrunden till att tillsynen genomförs är att barn och unga som placeras utanför hemmet och som samhället tar över ansvaret för är en särskilt utsatt grupp. HVB:n för barn och unga är också en sårbar verksamhet där kvaliteten snabbt kan ändras. HVB kan både bidra till att barn och unga får det bättre och bli en riskmiljö för de barn och unga som är placerade. Det uppdrag HVB har att vårda och behandla barn med svåra problem är komplext. Barn med olika grundproblem eller som väsentligt skiljer sig åt i ålder och mognad bör i regel inte vårdas eller behandlas tillsammans i ett HVB. Det är särskilt viktigt att skillnaden i ålder och mognad mellan barnen inte är alltför stor.²

Barnperspektiv i tillsynen

Artiklarna i FN:s barnkonvention berör allmänt tillsynen av barn på institution.³ Socialtjänstlagen anger att när åtgärder rör barn ska det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver och att barnet har rätt att komma till tals.⁴ Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.⁵ I rätten till omvårdnad ingår både fysisk och psykisk omsorg.⁶

Europarådets rekommendationer (Rec (2005)5) om barns rättigheter vid institutionsvård fastställdes i mars 2006 av Europarådets kommitté för social sammanhållning. Dessa rekommendationer tar bl.a. upp att barn och unga ska ha tillgång till anpassad information om sina rättigheter och att det ska finnas en självständig instans till vilken de kan vända sig med eventuella klagomål på vården.

Barn placerade i hem för vård eller boende

Under 2006 var 5 607 barn och unga placerade i HVB, vilket motsvarar omkring 0,25 procent av befolkningen i åldern 0 till 20 år. Placering i HVB stod för ca 25 procent av all dygnsvård för barn och unga under 2006. 70 procent av barn och unga på HVB är frivilligt placerade. Den grupp som står för flest placeringar är barn och unga mellan 13 och 17 år. En tredjedel av barnen har tidigare erfarenhet av placering i dygnsvård på HVB eller i familjehem.

Omsorgsbrist i hemmet är vanligen skälet till att barn placeras före tonåren, medan beteendeproblem (t.ex. kriminalitet) dominerar vid tonårsplaceringar.⁷ Några är ensamkommande asylsökande barn och ungdomar. Barnen kan ha psykiska funktionshinder.

Placerade flickor och pojkar kan oavsett om de är placerade på grund av sitt eget beteende eller inte bära med sig en grundläggande misstro mot

2 SOSFS 2003:20 1 kap. AR.

3 Artikel 3, 12, 20 samt 25 i FN:s barnkonvention

4 1 kap. 2 § SoL samt 3 kap. 5 § SoL

5 6 kap. 1–2 § FB.

6 Socialstyrelsen (2006) Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser.

7 Socialstyrelsen (2006) Social rapport 2006

vuxna. De kan ha utsatts för exempelvis misshandel eller grov försummelse innan de blev placerade. Det kan vara svårt för barnen att känna tillit. Barnen kan även bära med sig en negativ självbild på grund av tidigare livserfarenheter. Vid placeringen finns en risk att barnen förlorar kontakten med familjen och andra viktiga personer.⁸ När barn och unga placeras i HVB befinner de sig ofta i en krissituation. ”Mina ord kommer aldrig fram, känns som det finns en vägg mellan mig och dom” ”Ni vet inte vad vi känner och tänker. Vi vågar inte berätta. Ser ni oss?” är två citat från barn och ungdomar som är placerade på HVB.⁹

Riksrevisionsverket beskriver i sin tillsynsrapport från 2002 att många verksamheter inom barn- och ungdomsvården upplever att de sociala problemen har blivit tyngre. Antalet ärenden som gäller familjer och ungdomar med svåra problem har ökat. Dessutom har antalet barn med s.k. multiproblematik ökat.¹⁰

Socialstyrelsen har efter analyser av registerdata visat att barn i heldygnsvård, även långvarig sådan, har höga överrisker för att bli lågutbildade vuxna. Liknande analyser har också visat att gruppen har höga överrisker för allvarig psykisk ohälsa, självmordsförsök och fullbordade självmord under sena tonåren och i ung vuxen ålder.¹¹ Utländsk forskning har dessutom samstämmigt rapporterat om omfattande somatiska hälsoproblem bland dessa barn och ungdomar. Dessa resultat måste tas på allvar och leda till att barn och unga får bättre vård och omsorg.¹²

Hem för vård eller boende

Det finns ungefär 420 hem för vård eller boende (HVB) i Sverige. Verksamheterna riktar sig till olika målgrupper och erbjuder olika behandlingsmetoder. Kostnaden per vård dygn 2005 var i genomsnitt 3 370 kr. 80 procent av HVB är privat enskild verksamhet. Enskilda verksamheter är organiserade på olika sätt, från mindre familjehemsliknande verksamheter, till koncerner med flera HVB:n i och även utanför Sverige.

Platsantalet för enskilda verksamheter enligt en ungefärlig uppskattning. 30 procent har 1–5 platser, 40 procent har 6–9 platser, 25 procent har 10–19 platser samt 5 procent har över 20 platser.

20 procent drivs av kommunerna. Många av verksamheterna är ungdomsboenden. Andra är utrednings- och behandlingshem, några med blandade målgrupper. Ett par verksamheter är boenden för ensamkommande flyktingbarn. Platsantalet för offentligt drivna verksamheter enligt en ungefärlig uppskattning. 15 procent har 1–5 platser, 50 procent har 6–9 platser, 20 procent har 10–19 platser samt 15 procent har över 20 platser.

⁸ Socialstyrelsen (2000:2) Dartingtonprojektet En försöksverksamhet för att stärka och utveckla familjevården

⁹ Rädda barnen (2005) Rakt från hjärtat – Tankar och idéer från barn och ungdomar placerade i samhällets vård. Barnombudsmannen (2004) Vi har så mycket att säga! Barnombudsmannen och Länsstyrelsen i Skåne läns rapport från projektet ”Barn på institution” BR 2004:08

¹⁰ Tillsyn av behandlingshem för barn och ungdomar, Riksrevisionsverket RRV 2002:6

¹¹ Socialstyrelsen (2006) Socialrapport 2006

¹² Socialstyrelsen (2008). Lägesrapport 2007, Individ- och familjeomsorg.

Tillsyn av HVB – ett tredelat ansvar

Ansvar för tillsyn av HVB delas av Socialstyrelsen, länsstyrelsen och kommunen.

Socialstyrelsen har tillsyn över socialtjänsten i landet. Myndigheten ska följa och vidareutveckla socialtjänsten. Till ledning för tillämpningen av socialtjänstlagen utfärdar Socialstyrelsen föreskrifter och allmänna råd. Socialstyrelsen utfärdade i januari 2004 föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2003:20) om HVB. Under 2008 tar Socialstyrelsen och länsstyrelserna tillsammans fram en förteckning över HVB.

Länsstyrelsen lämnar tillstånd för de¹³ som yrkesmässigt vill bedriva verksamhet i form av HVB¹⁴. Något tillstånd behövs inte för verksamhet som kommunen genom avtal överlämnat till en enskild att utföra, entreprenadverksamhet. Från och med den 1 april 2008 ska kommuner och landsting som driver HVB och kommuner som genom avtal har överlämnat till en enskild att driva ett HVB, anmäla sådan verksamhet till länsstyrelsen.

Länsstyrelsen är operativt ansvariga för tillsyn över tillståndspliktig verksamhet.¹⁵ Tillsynen omfattar även offentligt driven verksamhet och HVB som genom avtal från kommunen drivs på entreprenad. För att kunna genomföra tillsynen har länsstyrelsen rätt att inspektera verksamhet som står under dess tillsyn och ta del av de handlingar som behövs för tillsynen¹⁶.

Om det förekommer något missförhållande i HVB får länsstyrelsen förelägga huvudmannen att avhjälpa detta. Från och med den 1 april 2008 får länsstyrelsen utan tidigare föreläggande förbjuda fortsatt verksamhet vid ett HVB om missförhållandet är så allvarligt att det föreligger fara för barns liv, hälsa eller personliga säkerhet¹⁷.

Socialnämnden i den **kommun** där en tillståndspliktig verksamhet bedrivs utövar den löpande tillsynen. Nämnden har rätt att inspektera verksamheten och får inhämta de upplysningar och ta del av de handlingar som behövs för tillsynen. Nämnden ska också underrätta länsstyrelsen om den får kännedom om missförhållanden i en verksamhet som står under länsstyrelsens tillsyn¹⁸.

Det ”tredelade föräldraskapet”

Ett barn eller en ungdom kan vara placerad på ett HVB antingen på grund av brister i hemmiljön eller på grund av sitt eget beteende. Oavsett vilken laglig grund placeringen vilar på är det viktigt att barnets föräldrar, socialtjänsten och vårdgivarna samarbetar kring barnet eller den unge under placeringstiden. Det är socialtjänsten som har det övergripande ansvaret för att en sådan samverkan kommer till stånd.

Socialnämnden har ansvar för att följa upp barnets eller den unges förhållanden på HVB:t. Socialtjänsten ska bl.a. överväga respektive ompröva vården minst var sjätte månad utifrån de kriterier som anges i socialtjänstförordningen (2001:937) och se till att barnets behov av kontakt med sina

¹³ Bolag, föreningar, samfälligheter, stiftelser eller enskilda personer.

¹⁴ 7 kap.1 § SoL

¹⁵ 7 kap. 2 § SoL samt 13 kap. 3 § SoL.

¹⁶ 13 kap. 4 § SoL

¹⁷ 13 kap. 6 § SoL

¹⁸ 13 kap. 5 § SoL

föräldrar eller andra närstående tillgodoses. Handläggaren bör ha personlig kontakt med barnet eller den unge minst en gång i halvåret. Vissa, t.ex. yngre barn, kan behöva få tätare kontakt. Kontakten bör också vara tätare i början av en placering. Socialtjänsten har ansvar för att det finns en vårdplan för varje barn som ska placeras. De är också från och med 1 april 2008 ansvariga för att en genomförandeplan upprättas i samarbete med HVB:t, barnet och vårdnadshavaren.

Även i det fall ett barn är placerat med stöd av LVU är föräldrarna fortfarande **vårdnadshavare**. Även om den rättsliga vårdnaden ligger kvar hos föräldrarna, övertar socialnämnden dock bestämmanderätten över barnet eller den unge. Det innebär att nämnden kan besluta om att, utifrån barnets behov, inskränka umgänget med föräldrarna eller att ta barnet till en nödvändig läkarundersökning. Vården ska dock så långt som möjligt utformas i samförstånd med barnet, den unge och vårdnadshavarna. Om placeringen sker med stöd av socialtjänstlagen är vårdnadshavarnas bestämmanderätt betydligt större. Om vårdnadshavarna inte längre samtycker till placeringen, ska den dock upphöra om det inte finns skäl för nämnden att omedelbart omhänderta barnet med stöd av LVU eller besluta om flyttningsförbud.

HVB-personalen har ansvar för den dagliga omsorgen av barnet som att barnet får mat och kommer iväg till skola eller praktik. När ett barn är placerat med stöd av LVU har hemmet samma skyldigheter och rättigheter som föräldrarna att t.ex. se till att barnet inte skadar sig eller förhindra rymningar. HVB:t har också ansvar för att se till att den genomförandeplan över den planerade vården som utarbetats gemensamt med föräldrar, barn och socialtjänst fullgörs på det sätt som är tänkt, och att informera socialtjänsten om andra eller ytterligare insatser behövs för barnet eller den unge.

Beskrivning av hur tillsynen genomförts

Detta är första gången som en nationell tillsyn genomförs på samma sätt över hela landet med gemensamma bedömningsinstrument i HVB. Länsstyrelserna är operativt ansvariga för tillsynen. Samtliga 21 länsstyrelser deltar i tillsynen. Nytt är också att länsstyrelserna systematiskt frågat ett urval barn om deras bild av behandlingshemmet där de är placerade. Uppskattningsvis 600 barn har lämnat synpunkter till länsstyrelserna.

Från sju olika källor görs en samlad bedömning: föreståndare, personal, barn och ungdomar, socialtjänst, vårdnadshavare, socialkonsulenternas iakttagelser och från hemmets dokumentation.

Granskningen omfattar sex ansvarsområden som utgår från barnens behov under den tid de vistas på HVB:

- rätt till delaktighet
- känslomässiga och sociala behov
- utbildning
- hälsa
- kvalitet på HVB
- säkerhet på HVB.

I denna rapport presenteras vilka förutsättningar ett HVB har att uppfylla barnens behov. Det betyder att det kan finnas enskilda barn som inte har det bra i verksamheten även om länsstyrelsen inte fann några brister i granskningen eftersom varje barns placering inte varit föremål för tillsynen. Det är socialnämnden i den kommun som placerade barnet som har det yttersta ansvaret för att barnet får sina behov tillgodosedda.

Resultat

Granskning av 156 HVB ingår som underlag för det resultatet som redovisas. De flesta av de 2 400 barn som hittills ingår i tillsynen är placerade i enskilda större verksamheter med över fem platser. En majoritet av barnen är frivilligt placerade enligt SoL. Nära hälften av barnen har varit placerade över ett år. Könsfördelningen är jämn.

Länsstyrelserna gör bedömningen att 144 av 156 HVB:n har behov av att förbättra sig inom ett eller flera områden. De flesta bristerna bedöms dock inte vara av allvarlig karaktär. Att så många inte helt lever upp till de uppställda kriterierna beror främst på att denna nationella tillsyn är mycket omfattande, vilket leder till att det blir svårt att uppfylla alla krav som ställts. Tillsynen av HVB har tidigare inte heller genomförts på liknande systematiska sätt över hela landet. Resterande 12 av 156 HVB:n motsvarar helt de kriterier som satts upp för tillsynen. En tredjedel av de tillståndspliktiga verksamheterna som tillsynats följer inte det tillstånd som finns för HVB:t. Det kan exempelvis handla om att de tar emot barn som är för unga eller för gamla eller barn med problem och behov som de inte har tillstånd för att ta emot. När detta har uppmärksammats i tillsynen har länsstyrelserna vidtagit åtgärder och bristerna har korrigerats. Några HVB har upphört i samband med tillsynen.

Resultaten från de ansvarsområden som granskats presenteras utifrån en ordning som avspeglar det som den placerade unga tycker är viktigast.¹⁹ Inom varje ansvarsområde redovisas ett eller flera förbättringsområden.

Delaktighet

”Visst, dom lyssnar på oss, men sen händer ingenting”²⁰

Länsstyrelserna bedömer att barnens möjlighet till delaktighet under placeringstiden kan förbättras. Över hälften av granskade HVB:n uppfyller inte uppsatta kriterier för delaktighet.

Delaktighet innebär här att de vuxna lyssnar på barnet, att barnet får stöd i att uttrycka sina åsikter och att hänsyn tas till barnets åsikter utifrån ålder och mognad i planeringen av behandlingen och när den genomförs och följs upp. Ett barn som blir placerat befinner sig i en krissituation. Det är även viktigt att socialtjänsten och HVB:t personal förvissar sig om att barnet får information om och förstår varför det är placerat. Barnets och den unges känsla av delaktighet är en grundläggande förutsättning för att en fram-

19 Barnombudsmannen (2004) Vi har så mycket att säga! Barnombudsmannen och Länsstyrelsen i Skåne läns rapport från projektet ”Barn på institution” BR 2004:08 Rädda barnen (2005) Rakt från hjärtat – Tankar och idéer från barn och ungdomar placerade i samhällets vård.

20 Citat från samtal med barn i tillsynen inom Stockholms län

gångsrik vård och behandling ska kunna genomföras. Att förvissa sig om att barnet känner sig delaktigt under placeringen är ett ansvar för både HVB:t och socialtjänsten.

Förbättringsområde:

- Förbättra barnens möjligheter till delaktighet genom att hänsyn tas till barnens åsikter utifrån ålder och mognad när det gäller hur behandlingen planeras och genomförs.

Säkerhet

*”Personalen har inte gjort något när man misstänkt sexuella övergrepp”*²¹
Länsstyrelserna bedömer att säkerheten på HVB:n behöver utvecklas och förbättras på flera sätt. För att öka säkerheten i verksamheten är det viktigt att förstärka möjligheten till insyn i verksamheten för vårdnadshavare och närstående. Det är även viktigt att socialtjänsten besöker barnen. Forskning har visat att slutna institutioner medför en ökad säkerhetsrisk.²² Ett 20-tal barn och unga som ingår i granskningen och som varit placerade i över sex månader har inte haft något besök av socialtjänsten.

Något som är en styrka i flertalet granskade HVB:n är att de särskilt uppmärksammar de risksituationer som finns när barn och unga vårdas tillsammans. HVB har ansvar för att ha ett genomtänkt arbetssätt i krissituationer och för att förebygga att incidenter uppstår. Att skapa rutiner är en metod för att uppfylla ett genomtänkt arbetssätt.

Barn och unga som placeras i HVB har som tidigare beskrivits en rad olika problem. Bland annat kan det handla om att de kan ha svårt med självkontroll eller att värna sin egen integritet. Inför tillsynen tillfrågades verksamheterna i en enkät om det förekommit att barn och unga utsatts för övergrepp eller misshandel i verksamheten under de senaste 12 månaderna.

11 flickor hade blivit utsatta för övergrepp av sexuell karaktär. Länsstyrelserna bedömde vid granskningen att verksamheterna i samtliga fall vidtagit adekvata åtgärder. Några flickor hade blivit utsatta för övergrepp av pojkar på HVB:t medan andra blivit utsatta utanför verksamheten. Övergrepp polisanmälades av HVB:t. Både flickorna och pojkarna hade fått adekvat stöd.

14 HVB:n uppgav att det hade inträffat psykisk misshandel mot placerade barn av andra placerade barn och unga i verksamheten. Den psykisk misshandel var av mycket olika karaktär. Det kunde bland annat handla om kränkningar och mobbingstendenser. De HVB som tagit upp detta som psykisk misshandel såg det som viktigt att synliggöra och stäva dessa kränkningar inom ungdomsgruppen. Det fanns även några barn och unga som blivit utsatta för mobbning i eller utanför verksamheten. Här hade verksamheterna särat på barnen eller stöttat barnen i den miljö där de blivit utsatta för mobbning. Vid något tillfälle hade HVB gjort polisanmälan. Ett tillfälle handlade om en narkotikapåverkad ungdom som var aggressiv och hotade ungdomar och personal.

21 Citat från samtal med barn i tillsynen inom Dalarnas län

22 Andreasson, T (2003) Institutionsbehandling av ungdomar. Vad säger forskningen? Gothia Stockholm.

29 HVB uppgav att det hade inträffat fysisk misshandel mot placerade barn i verksamheten av andra placerade barn och unga. Även den fysiska misshandeln var av olika karaktär, från vardagskonflikter med krokben och knuffar till slagsmål mellan ungdomar. Det hade även förekommit misshandel. Vid åtta tillfällen hade HVB polisanmält misshandel. Bråk med knivhot hade förekommit vid två tillfällen. Vid ett par tillfällen hade personal blivit hotad och misshandlad.

Två HVB:n där fysisk och psykisk misshandel hade förekommit har upphört efter länsstyrelsens tillsyn. Ett tredje HVB har bytt ägare och har för närvarande ingen verksamhet. En länsstyrelse har lämnat föreläggande mot ytterligare ett HVB på grund av brister i säkerheten. I övriga verksamheter bedömer länsstyrelserna att HVB hade agerat på ett bra sätt och vidtagit adekvata åtgärder.

Förbättringsområden:

- Alla verksamheter ska kontrollera om personalen som anställs är kriminellt belastad. Lagstiftningen har skärpts under tillsynsupdraget.
- Rutiner när det gäller att förebygga och förhindra att barnen under placeringen utsätts för sexuella övergrepp av andra placerade barn, personal eller utomstående.
- Rutiner för hur personal ska agera om ett barn utsätts för sexuella övergrepp under placeringen.

Känslomässiga och sociala behov

”Dom är bra på att se vilken hjälp man behöver”²³

Länsstyrelserna bedömer att de HVB:n som ingår i denna tillsyn i stora delar har förutsättningar att möta barnens känslomässiga och sociala behov.

Det finns HVB:n där både barnen som placeras och deras vårdnadshavare skriftligt ger sitt samtycke till att barnet lämnar urinprov för kontroll av droger. Samtycket kan även avse rums- och kroppsvisitering t ex efter permissioner. Eller att barnen inte får prata i telefon utan att en personal sitter bredvid och lyssnar. På HVB:n där barnen har missbruksproblem eller har ett självskadebeteende kan dessa rutiner vara nödvändiga men i andra fall kan de kränka barnens integritet särskilt när de inte är befogade. Mot bakgrund av att dessa barn och ungdomar ofta har med sig erfarenheter av utsatthet och kränkningar, ibland grava kränkningar, bör denna typ av rutiner regleras så att de inte skadar barnen ännu mer.

Förbättringsområde:

- Att reglera rutiner som avser samtycke till krav på urinprovtagning, rums- och kroppsvisitering på HVB
- Att på samma sätt som gäller för Statens institutionsstyrelse, reglera hur dessa kontroller får genomföras.

²³ Citat från samtal med barn i tillsynen inom Stockholms län

Hälsa

”Det har kommit in alkohol ett par gånger i huset.”²⁴

Länsstyrelsernas bedömning är att HVB: na i vissa delar har förutsättningar att tillgodose barnens behov när det gäller hälsan. Andra delar behöver utvecklas. En god hälsa är ett grundläggande behov för barn. Konsekvenserna kan ibland bli livsavgörande om behoven inte tillgodoses.

Förbättringsområden:

- Att ungdomarnas tandhälsa under placeringstiden tillgodoses. En förklaring som getts är att placerade barn inte tas emot av folktandvård på den ort där de är placerade. Att resa till hemorten för tandkontroll kan vara svårt att genomföra för HVB: na då det är resurskrävande på grund av långa resor. Tandhälsan följs inte upp på samma systematiska sätt som övrig hälsa. Den berörs sällan i barnets genomförandeplan, där det framgår vad som ska ske under placeringstiden.
- Att ungdomar kontinuerligt får kunskap i frågor om sex och samlevnad. Forskning visar att ungdomar som är placerade i samhällsvård oftare än andra ungdomar blir tonårsföräldrar.²⁵
- Att barnen blir medvetna om beroendeproblematik.
- Att verksamheten har kontroll över att barnen inte har tillgång till beroendeframkallande medel, speciellt lösningsmedel enligt verksamheterna själva.

94 av 123 verksamheter har svarat att de har ansvar för att förvara och överlämna läkemedel.

Utbildning

”Jag vill ha mer tid i skolan..”²⁶

Länsstyrelsernas bedömning är att de granskade verksamheterna i stort har förutsättningar att tillgodose barnens rätt att få skolundervisning alternativt få praktik eller arbete som motsvarar deras egna behov. De placerade barnen får även individuellt stöd utifrån sina egna behov.

Samtidigt finns uppgifter från verksamheterna att det finns skolpliktiga barn som har tillgång till skola men som inte går i skolan. Det finns också 24 skolpliktiga barn som varit placerade i mer än tre månader som inte haft tillgång till skola. Det finns olika förklaringar till detta. En är att samverkan inte fungerar mellan placerande och mottagande kommuns utbildningsnämnd. En annan är att barnet är så psykiskt skört att det inte klarar av att delta i skolarbete.

Förbättringsområde:

- Att alla skolpliktiga barn som är placerade i HVB har tillgång till och deltar i skolundervisning utifrån barnets egna förutsättningar

²⁴ Citat från samtal med barn i tillsynen inom Stockholms län

²⁵ Vinnerljung B & Sallnäs M (2008). Into adulthood: a follow-up study of 718 youths who were placed in out-of-home care during their teens. *Journal of Child and Family Social Work*, 13, 144-155.

²⁶ Citat från samtal med barn i tillsynen inom Stockholms län

Kvalitet

”Man vet inte vart man ska vända sig”²⁷

Länsstyrelserna bedömer att kvalitet är ett område som i många delar behöver utvecklas för de verksamheter som blivit granskade. Om exempelvis dokumentationen är obefintlig och genomförandeplan saknas kan det innebära att det enskilda barnet inte får den vård och behandling den har behov av. Det gör det omöjligt att följa upp barnets vård och behandling på ett fullgott sätt. Tillfällig eller ny personal saknar viktig information om barnet.

Förbättringsområden:

- Att huvudmannen ansvarar för att den som förestår verksamheten har kompetens att leda och styra verksamheten. Det innefattar att föreståndaren har adekvat högskoleutbildning, personlig lämplighet samt tillräcklig kunskap och kompetens.
- Att verksamheterna har system för att säkra kvaliteten.
- Att vården för barnen planeras och förutsättningar ges för att kunna följa vården av barnen.
- Att rutiner finns för att hantera synpunkter och klagomål inom verksamheten.
- Att alla inskrivna barn har en egen dokumentation.

Vad har tillsynen lett till?

Länsstyrelserna har uttalat brister i 101 av 156 granskade HVB inom de områden som redovisas ovan. De flesta brister har inte bedömts vara av allvarlig karaktär.

I tre HVB har brister bedömts vara allvarliga, förhållanden som föranledde kritiken redovisas här. Vid ett HVB fick samtliga ungdomar ersätta HVB:t ekonomiskt om den skyldige inte trädde fram efter skadegörelse inom HVB:t. Reglerna har ändrats efter tillsynen. I en annan verksamhet kunde inte föreståndaren redogöra för vilka utbildningar de anställda hade liksom att skriftliga rutiner när det gäller säkerhet saknades samt att stora brister fanns i dokumentation. Länsstyrelsen har lämnat föreläggande mot verksamheten efter uppföljning. I den tredje verksamheten bedömde länsstyrelsen att föreståndaren arbetade för lite tid i verksamheten. Detta har nu förändrats. Från den 1 april 2008 har länsstyrelsen möjlighet att stänga verksamheter direkt utan föreläggande.

Länsstyrelserna kräver att de verksamheter som får kritik ska åtgärda sina brister. I januari 2008 hade länsstyrelserna rapporterat att de genomfört 32 uppföljningar i de 101 HVB:n där länsstyrelserna påtalat brister. Merparten rör enskild verksamhet. Flera uppföljningar hade genomförts av länsstyrelserna i januari 2008, men att dessa inte hunnit bli inrapporterade. Länsstyrelserna fortsätter att genomföra uppföljningar under hela 2008.

De flesta verksamheter har åtgärdat sina brister vid uppföljningen. Men i fyra ärenden i enskild verksamhet kvarstår brister inom kvalitetsområdet.

²⁷ Citat från samtal med barn i tillsynen inom Stockholms län

Länsstyrelserna har i första hand använt sig av två metoder vid uppföljningen. De har antingen begärt att HVB:t lämna en skriftlig åtgärdsplan eller följt upp att bristerna åtgärdats vid ett återbesök.

HVB:s synpunkter på tillsynen

100 HVB har lämnat synpunkter på hur de upplevt tillsynsbesöket. Verksamheterna är överlag positiva till tillsynens upplägg och innehåll. Negativa synpunkter som tas upp är att de önskar att länsstyrelserna hade haft mer tid avsatt för tillsynen.

- ”Bra då det ger struktur i verksamheten. Tillsyn är en viktig del i kvalitetssäkring.”
- ”Bra att flera personer blev intervjuade: barn, föräldrar, behandlingspersonal och socialsekreterare.”
- ”Proffsigt upplagt där alla delar i verksamheten blev belysta med bra frågor.”
- ”Tillsyn av den här omfattningen borde göras vart 5:e år utöver tillsyn med ett års intervall. Även SiS borde ingå i tillsynen.” ”Tycker att det ska vara kontinuerliga inspektioner.”
- ”Bra att vi kunde få fram våra synpunkter utifrån mer än givna svarsalternativ.”
- ”Tillsynen borde titta mer på HVB-hemmets resultat och ge ungdomarna mer utrymme i tillsynen.”

Verksamheterna har genom tillsynen upplevt att de fått stöd i sin kvalitetsutveckling.

Diskussion

En process har startat med denna tillsyn som innebär att verksamheterna stärker sitt arbete när det gäller kvalitet och säkerhet i verksamheten. De placerade barnens behov när det gäller utbildning, hälsa, delaktighet och känslomässiga och sociala behov har tydliggjorts.

Det fortsatta arbetet

Tillsynen fortsätter under 2008. En slutrapport lämnas till regeringen i januari 2009. I slutrapporten kommer en redovisning och analys att göras utifrån om HVB:t är enskilt drivet eller offentligt drivet, mindre eller större verksamhet. Utifrån de resultat som kommit fram i lägesavstämningen kommer slutrapporten att innehålla en fördjupning när det gäller ledningssystem, behandlingsmetoder och utvärderingar, liksom när det gäller det delade föräldraansvaret för det placerade barnet och det delade ansvaret för kvalitén i HVB-vården samt det delade ansvaret för tillsynen. Dessutom har det redan nu framkommit några områden där de placerade barnen har svårt att få sina behov tillgodosedda och som därför kommer att uppmärksammas speciellt i slutrapporten.

Begränsningar

Urvalet av de 156 HVB:n som hittills granskats är inte representativt vilket innebär att resultaten kan förändras helt när granskningen av samtliga HVB:n är klar och alla granskningsresultat sammanställs och redovisas i slutrapporten.

I en verksamhetstillsyn granskas inte alla enskilda placerade barns förhållanden. Tillsynen är inriktad på att granska verksamhetens förutsättningar och villkor för att utveckla och stärka god kvalitet och säkerhet utifrån barnens behov. Tillsynen är dessutom tidsbunden. Förhållandena kan ändras helt en kort tid efter att tillsynen genomförts om förändringar sker i barngruppen eller personalen. Detta innebär att det kan finnas enskilda barn som inte har det bra i en verksamhet trots att länsstyrelsen bedömt att verksamheten tillgodoser barnens behov. Det är därför viktigt med en regelbundet återkommande tillsyn, att barnen på ett enkelt sätt kan framföra klagomål till utomstående om de inte har det bra och framför allt att socialtjänsten följer barnet under placeringen.

Referenser

Offentligt tryck

Riksrevisionsverket RRV 2002:6, Tillsyn av behandlingshem för barn och ungdomar.

Socialstyrelsens publikationer

Socialstyrelsen (2000:2) Dartingtonprojektet En försöksverksamhet för att stärka och utveckla familjehemsvården.

Socialstyrelsen (2006) Barn och unga i socialtjänsten. Utredda, planera och följa upp beslutade insatser.

Socialstyrelsen (2006) Social rapport 2006.

Socialstyrelsen (2008). Lägesrapport 2007, Individ- och familjeomsorg.

Litteratur

Andreasson, T (2003) Institutionsbehandling av ungdomar. Vad säger forskningen? Gothia Stockholm.

Barnombudsmannen (2004) Vi har så mycket att säga! Barnombudsmannen och Länsstyrelsen i Skåne läns rapport från projektet ”Barn på institution” BR 2004:08

Rädda barnen (2005) Rakt från hjärtat – Tankar och idéer från barn och ungdomar placerade i samhällets vård.

Vinnerljung B & Sallnäs M (2008). Into adulthood: a follow-up study of 718 youths who were placed in out-of-home care during their teens. *Journal of Child and Family Social Work*, 13, 144-155.